

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНІВ В ДОКУМЕНТАХ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

В статті розглядаються деякі термінологічні аспекти перекладу документів міжнародного права. Акцентовується увага на проблемі лінгвістичної та правової адекватності юридичних термінів при перекладі угод та конвенцій міжнародних організацій (Ради Європи, ООН та інших).

Ключові слова: термін, міжнародне право, лексичний еквівалент, офіційно-діловий стиль, юридична термінологія.

Серед проблем, пов'язаних з перекладом документів міжнародного права (далі МП), проблема лінгвістичної та правової адекватності видається найбільш серйозною. Тому перекладу термінології, зокрема юридичної, приділяється чимало уваги, бо в термінах відбиваються розбіжності суспільно-політичних систем та систем права. Метою даної статті є окреслити проблемні питання перекладу термінології в документах МП, з'ясувати особливості функціонування терміну в документі МП в залежності від жанрового спрямування документу. Лексичний склад будь-якої мови можна умовно поділити на загальноживані слова та терміни [2]. Документи міжнародного права поєднують в собі риси двох функціональних стилів: офіційно-ділового та науково-технічного, який представлений термінологією різної тематики і способів функціонування. Погоджуючись з думкою В. Калюжної, зазначимо, що лексика документів міжнародного права представлена трьома типами слів. Так, лексичною основою будь-якого документу є загальноживана лексика, другий прошарок складає спеціальна лексика, що є властивою для офіційно-ділового стилю в цілому і документів МП зокрема, третій прошарок – наукова та технічна термінологія, що змінюється в залежності від тематики організації, її профілю та питань, що розглядаються [4, с. 83]. Оскільки мова документів МП наближається до стилю юридичної літератури, метою вживання спеціальної лексики є точність висловлювання. Спеціальна лексика завжди вживається в прямому, номінативному значенні. Мову документів МП можна розглядати як приклад здійснення принципу "одне слово – одне значення, одне значення – одне слово". Тому за основу при укладанні юридичної документації приймається так зване "золоте правило інтерпретації" (golden rule of interpretation). На нашу думку, такий принцип є доречним і в перекладацькій роботі над документами МП.

Офіційно-діловий стиль вимагає точного та лаконічного викладу інформації. Не намагаючись дати точне визначення офіційно-діловому стилю, окреслимо лише його наступні ознаки й особливості [1]. По-перше, мова офіційного документа має бути ясною, зрозумілою, змістовною та доцільною. По-друге, синтаксис ділового документа вимагає таких граматичних засобів мови, які за умови стислого викладення надають максимум інформації. Широко вживаються прості речення, дієприкметникові та дієприслівникові звороти, які надають мові лаконізму, влучності та динамічності. Синтаксичні зв'язки в документі формулюються залежно від логічних зв'язків. Тому у реченнях ділових паперів поширеним є прямий порядок слів: підмет стоїть здебільшого на початку речення та передєе присудку; означення стоять перед означуваними словами, доповнення – після керованого ними слова, обставинні слова – якомога ближче до слова, яке вони пояснюють, вставні слова та звороти ставляться на початку речення. По-третє, невід'ємною стилістичною особливістю офіційно-ділових документів вважається нейтральний тон мовлення без образних засобів й емоційно забарвлених виразів. З лексичних синонімів добирається слово, що є доміантою синонімічного ряду. Слід наголосити, що в офіційно-діловому мовленні, зазвичай не вживаються метафори, гіперболи, елементи просторіччя, жаргонні слова. Слід також уникати вживання неоднозначних для розуміння термінів. Діловий стиль характеризується зростаючою стандартизацією й уніфікацією мови, вживанням сталих словосполучень, мовних кліше, застосуванням типових формул.

Рисами, що підтверджують приналежність МП до офіційно-ділового стилю, стає уніфікація традиційного вживання стандартних мовних формул, неодноразово вживаних раніше, що зумовлює складність структурно-семантичних побудов нормативних документів [9, с. 47-48]. Спеціальна лексика, представлена словосполученнями та виразами, зумовлює такі характерні риси офіційно-ділового стилю, як стереотипність, шаблонність висловлювання. До спеціальної лексики належать початкові слова резолюцій, наприклад *considerant, estimant, convencus* – враховуючи, вважаючи, будучи переконаними; повна і точна назва документів; лексика, пов'язана з укладанням угод, конвенцій та їх підписанням, наприклад *Parties Contractantes* – Договірні Сторони, *entree en vigueur* – набувати чинності.

При цьому в юридичних документах важливо досягти достовірності інформації, чому сприяє точність вживаних понять і термінів. Як відомо, наявність в мові термінології викликана прагненням до максимальної точності передачі інформації, тобто до такої точності, яка виключала б можливість вільного і

суб'єктивного тлумачення. Поняттю терміну присвячено чимало досліджень у сучасній лінгвістиці. Зазначимо зосібна розвідки Б. Головіна, В. Лейчика, І. Квітко, З. Комарової, Г. Сергєєвої, Д. Щерби, які наголошують на багатоаспектності поняття терміну. Так, Г. Сергєєва визначає термін як мовну одиницю "(слово або словосполучення) спеціальної сфери вживання, яка є словесним позначенням наукового поняття, має закріплене дефініцією термінологічне значення, що є семантичною основою відповідного поняття і реалізується в межах певного термінологічного поля [10, с. 4]. Інші розглядають термін як мовний знак, що співвідноситься з поняттям і предметом певної професійної сфери та на основі цього співвідношення входить до певної терміносистеми як її невід'ємний елемент [11, с. 238]. З. Комарова у своєму дослідженні наголошує, хоча протиставлення "термін і слово" є настійкішим, простий термін не може протистояти слову, оскільки сам є словом. Протиставлення слова і терміна ґрунтується на тому, що термін знаходиться за межами мовної системи і не підвладний жодним семантичним законам. На думку дослідниці, термін слід розглядати як частину спеціальної лексики на противагу загальноновживаній лексиці (оскільки остання відображає реальні явища мови) [6, с. 7, 8]. Отже, сутність визначення терміну більшості з досліджень можна звести до того, що термін – це слово або словосполучення, прийняте для точного вираження спеціального поняття або означення спеціального предмета в тій чи іншій галузі знань [8, с. 61]. Терміни відрізняються від загальноновживаних слів чіткою семантичною окресленістю і специфічністю понять, які визначають. Таким чином, термін не тільки закріплює поняття назвою, але й уточнює його. Звідси витікають основні вимоги, що постають перед терміном, однозначність і стислість.

В документах МП терміни, як правило, вживаються тільки в одному, специфічному для певної інформаційної галузі значенні, і саме в тому, яке не викликає подвійного тлумачення. Можливість неправильного вживання терміну виключається його семантичною чіткістю і стислістю, що зумовлені вимогою до стислого вираження думки [6, с. 11].

Науково-технічна та юридична термінологія документів МП має свої особливості й функції. Що часто відрізняються від подібних в науково-технічній та юридичній літературі. Терміни в документах МП представлені в кожному випадку лише частиною тієї чи іншої термінологічної системи. Важливо зазначити, що, по-перше, термін як елемент стилю в мові документів присутній більш чи менш постійно а, по-друге, система стилістичних засобів документів МП є в цьому плані відкритою, тобто в залежності від функції документа залучаються нові й нові групи однієї термінологічної системи або одиниці в загальній нових для даного стилю термінологічних систем. Так, юридична термінологія представлена як за ситуаціями, так і в усьому тексті. При чому характерними є ситуації, в яких юридична термінологія переважає. Наприклад, International Court of Justice (англ.) – Міжнародний суд, defaulting government (англ.) – держава, що порушує зобов'язання, legal proceedings (англ.) – юридичні процедури, arbitrator (англ.) – третейський суддя, libéré sous condition (фр.) – умовно звільнений, reclassement social des délinquants (фр.) – соціальна реабілітація правопорушників. В залежності від жанру документа терміни мають різні особливості функціонування. Наприклад, доповідь, огляд, за функціональним вживанням терміна ближчі до наукової літератури. Термін, як правило, тут виконує функції йому властиві в науковому викладенні, тобто стає засобом для осмислення особливостей даного поняття, встановлення зв'язків, передачі інформації, зосередженої у взаємопов'язаних термінах.

Документи МП, як правило, не ставлять перед собою завдань наукового (технічного) змісту. Наукова (технічна) проблема стає частіш за все фоном для вирішення певних політичних, соціальних питань. Щодо документів регламентуючого характеру, то тут термінологічний прошарок лексики, його функціонування й специфіка пов'язані в першу чергу з жанровими особливостями, а не з тематичним змістом документа. Незалежно від тематичної спрямованості організації, незалежно навіть від тематики документа науково-технічна термінологія в кількісному відношенні займатиме останнє місце, порівняно зі спеціальною лексикою.

Термін в регламентуючому жанрі виконує інші функції. Він не розкриває особливостей даного поняття, не встановлює його зв'язків з іншими. Єдиною його функцією в цьому жанрі стає номінація, причому номінація не задля наукових, а радше інформативних цілей. Але виконуючи лише одну функцію в цьому жанрі, він сприймається як необхідна інформативно-комунікативна одиниця [4, с. 94].

Терміни належать до мовних одиниць, що мають повне мовне покриття в мові перекладу, тобто до одиниць, що передаються еквівалентами. Але термін, що вживається в різних ситуаціях, нерідко набуває нового значення, що вимагає від перекладача пошуку нових еквівалентів в мові перекладу. В залежності від тематики угоди та її спрямованості, іноді в самій угоді укладачі вдаються до тлумачення значення термінів, якого вони набуватимуть в даному контексті. Так, в Конвенції Ради Європи про відмівання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом в главі I пояснюються основні терміни, на яких базується увесь зміст Конвенції, чим значно полегшується робота перекладача. Наприклад, "le terme "instruments" désigne tous objets employés ou destinés à être employés de quelque façon que soit, en tout ou partie, pour commettre une ou des infractions pénales". В українському перекладі маємо: "термін "засоби" означає будь-яку власність, яка використовується або може використовуватися будь-яким чином, повністю або частково, для вчинення кримінального злочину чи кримінальних злочинів". Саме поняття "instruments", первинне значення якого є "інструменти, апаратура, знаряддя, документи", в українському перекладі передається переносним значенням "засоби, знаряддя". Або, "le terme "infraction principale" désigne toute infraction pénale à la suite de laquelle des produits sont générés et susceptibles de devenir l'objet d'une infraction selon l'article 6 de la présente Convention". В українському перекладі бачимо, що термін, який означає

порушення закону взагалі, набуває конкретнішого значення, завдяки тлумаченню контексту: "Термін "предикатний злочин" означає кримінальний злочин, в результаті якого виникли доходи, що можуть стати предметом злочину, зазначеного в статті 6 цієї Конвенції [7].

Серед проблем, пов'язаних з перекладом документів МП, проблема перекладу юридичної термінології є вкрай складною, бо проблема правової адекватності рівно автентичних текстів угод різними мовами тут постає як проблема еквівалентності правової термінології, що вживається при перекладі в тексті угоди. Завдання перекладача багатомовної угоди полегшується, якщо терміну дається визначення, що закріплює основні ознаки поняття, що ним передається. Термін набуває ключового значення від того наскільки вдалими є знайдені еквіваленти, навіть умовні, в рамках даного контексту, наскільки вдало передані поняття національних систем права. Оскільки юридична однозначність не означає однозначності мовної, то задля забезпечення автентичного перекладу документів МП, необхідно знаходити однозначні терміни, тобто семантико-правові еквіваленти різними мовами, що збігаються лише в обмеженому числі випадків, а в більшості своїй не поєднуються за всіма ознаками понять, що передаються. Так, в статті 51 Статуту ООН про право на самозахист йдеться про "невід'ємне право на самозахист" – *inherent right of self-defense* (анг.) та *droit naturel de légitime défense* (фр.). Серед трьох термінів трьома мовами, що передають ідею "невід'ємності", український та англійський знаходяться ближче за все один до другого, хоч в той же час неоднозначні. Англійський термін підкреслює внутрішній зв'язок даного права з суб'єктом права, французький термін більш за все відрізняється і від українського, і від англійського (він ніби діє розширену характеристику права: природне, а значить внутрішньо властиве (*inherent*) й, отже, невід'ємне. На місці *naturel* у французькій мові могло б бути *inhérent* або *inaliénable*. Вживання ж *naturel* є характерним прикладом перекладу юридичного поняття різними мовами. Розбіжності в термінах, що розглядаються, виявляються і в другому його компоненті: самозахист (*self-defense*) передається французькою *légitime*, тобто правомірний, законний. В даному випадку ця розбіжність не має викликати протиріччя при тлумаченні, тому що цей термін у французькому праві передає саме те поняття необхідного захисту, яке потім в переосмисленому вигляді було використане в Статуті ООН [7].

При перекладі тих чи інших термінів та пошуку їх еквівалентів необхідно враховувати, по-перше, в якому контексті вживається термін, і, по-друге, яким чином відповідний йому термін іншою мовою допомагає реалізувати його основне значення. Так, наприклад, саме в залежності від контексту термін *charte* (фр.) в угоді стає не хартією або декларацією, а статутом: *la Charte de l'Organisations des Nations Unies* – Статут ООН; *constitution* – не конституцією, основним законом, а установчим актом; *instrument* – не інструментом, а документом або актом; *nation* – країною, державою, а не тільки нацією або народом. В контексті реалізується значення терміну, контекст дає можливість виявити основні ознаки поняття за допомогою логіко-правових та граматичних зв'язків [3, с. 37].

Невідповідності та розбіжності змісту, які часом можна знайти в рівно автентичних текстах документів МП, загалом мають наступні причини й форми. По-перше, розбіжності між текстами виникають при вживанні близьких за звучанням або написанням термінів різними мовами, які передають різні поняття в національних системах права. Задля досягнення рівнозначності іноді вживають буквализми, тобто ідентичні за написанням терміни. Цей спосіб створює видимість повної адекватності, але на практиці породжує труднощі й викликає необхідність тлумачення, іноді досить складного. Наприклад, при перекладі статті 19 Міжнародного пакту про цивільні та політичні права виникло питання щодо передачі термінів "*ordre public*" (фр.), "*public order*" (анг.) – громадський порядок. Французький та англійський терміни мають різне значення, бо передають різні поняття різних систем права. Так, для передачі французького терміну англійською мовою вжили *public policy*, що в цілому передає дану ідею [7]. Особливу групу розбіжностей, що виникають при перекладі термінів національних систем права, складають терміни, які передають поняття властиві тільки даній системі права і не мають аналогів в інших правових системах. Так, в статті 15 Консульської Конвенції між Урядом України і Урядом Королівства Бельгії йдеться про "державні, районні та місцеві податки" (*impôts nationaux, régionaux, communaux*). На час ратифікації даної Конвенції українське право не мало повних відповідників для усіх форм бельгійського оподаткування, тому вищеназваний термін описував поняття лише бельгійського права [7].

Такі найбільш характерні термінологічні труднощі, з якими стикається перекладач під час роботи над текстами документів МП. Від перекладача вимагається відмінне знання іншомовної й української правової термінології, а також урахування жанрових особливостей документів МП, в яких функція терміну не є тотожною, тож потребуватиме іншого підходу при перекладі. Тому надзвичайно важливим завданням при перекладі документів МП є пошук відповідних українських еквівалентів, тому що удаватися до пошуку аналогів, синонімічних заміни й описового перекладу можна лише у виключних випадках.

Використані джерела

1. Ботвина Н. В. Офіційно-діловий та науковий стилі української мови. – К. : АртЕк, 1999. – 264 с.

2. Головин Б. Н. Термин и слово / Б. Н. Головин // Термин и слово : межвузовский сборник. – Горький : ГГУ, 1980. – С. 3–12.
3. Евинтов В. И. Многоязычные договоры в современном международном праве / В. И. Евинтов. – К. : Наукова думка, 1981. – 134 с.
4. Калюжная В. В. Стиль англоязычных документов международных организаций / В. В. Калюжная. – К. : Наукова думка, 1982. – 124 с.
5. Квитко И. С. Терминоведческие проблемы редактирования / И. С. Квитко, В. М. Лейчик, Г. Г. Кабанцев. – Львов : Вища школа, 1986. – 150 с.
6. Комарова З. И. О сущности термина / З. И. Комарова // Термин и слово : межвузовский сборник. – Горький : ГГУ, 1979. – С. 3–12.
7. Міжнародні документи. – [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/main/c/stru3/spi>.
8. Нелюбин Л. Л. Перевод боевых документов США / Л.Л. Нелюбин. – М. : Военное издательство, 1989. – 270 с.
9. Саенко Л. Н. О структурно-семантических особенностях юридических документов / Л. Н. Саенко // Вестник Киевского ун-та. Серия Романо-герм. Филология. – 1990. – Вып. 24. – С. 47–49.
10. Сергеева Г. А. Англомовні запозичення в українській правничій термінології : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова" / Г. А. Сергеева. – Х., 2002. – 16 с.
11. Щерба Д. В. Термін та його дефініція як головні онтологічні поняття термінознавства / Д. В. Щерба // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка, 2006. – № 28. – С. 237–240.

Los O.

PECULIARITIES OF TERM TRANSLATION IN THE INTERNATIONAL LAW DOCUMENTS

The article focuses on some terminological aspects of translation of International Law documents. The author studies in particular the problem of linguistic and legal adequacy of some juridical terms and the ways of their rendering into Ukrainian.

Key words: *term, international law, lexical equivalent, analogue, formal and business style, legal terminology.*

Стаття надійшла до редакції 20.03.13

